

**„Disszimiláció 1999”
szociolingvisztikai Délkeleti
Intézet-program
(Jelentés)**

(Kivonat)

A jelentés annak a kutatási programnak az eredményeit összegezi, amelyet az 1999. évben mindenekelőtt a keleti magyar többségi tömb (1992. évi hivatalos adatok alapján mintegy 650 000 magyar lakos, a lakosság 80 %-a) nyelvi asszimilációs/disszimilációs folyamatait vizsgálta, nyelvhasználati kérdőív segítségével, illetve a sajtóbeli nyelvhasználat elemzésével. Előbbi esetben a tömbmagyarságbeli minta külső kontrollcsoportjának bukaresti, illetve aranyosszéki adatközlőt használtunk.

*

Sokat és sokszor írtak a romániai magyarságot fenyegető asszimilációról, beleértve a nyelvit is. Általában (politikusok, nyelvészek egyaránt) az asszimiláció veszélyére figyelmeztettek, attól óvnak 1990 óta, és ez helyénvaló is, noha több téren előrelépés történt a politikában, kultúrában a jelzett veszély leküzdése érdekében. A pozitív változások tíz év elteltével valamennyire megmutatkoznak a kisebbségi anyanyelvhasználatban is, ennek felbecsülését kérdőíves és dokumentumok alapján történő sajtónyelvi vizsgálattal kísérelte meg kutatócsoportunk (tagjai, alulírottan kívül: SZOPOS András doktorándus, PERJESSY Imola, PETHŐ Zoltán és PETROVITS Réka hungarológus egyetemi hallgatók).

Terepmunkánkat elsősorban a Székelyföldön végeztük, de Bukarestben élő három nem székelyföldit is bevettünk eddigi 30 adatközlőnk közé. Megkérdeztünk háromszékit, csíkit, ara-

nyosszékit egyaránt. Vigyáztunk arra, hogy tíz megkérdezett közül négy 15–25 év közötti (2 tanuló és két egyetemista, az egyetemisták egyike románul, másika magyarul tanuljon; ha csupán részben magyarul, részletezni kell, hogy ez mit jelent) és hat 35–65 év közötti (közülük 2 munkás legyen, 2 falusi földműves vagy gazdálkodó, 2 pedig értelmiségi (egyikük olyan, aki románul végezte az egyetemet, másikuk, aki magyarul) legyen.

SZOPOS András 1999 júliusában és augusztusában Csíkszeredában és környékén végzett felmérést a programvezető által KONTRA Miklós kérdőíve (KONTRA 1990: 135–136.) alapján készített nyelvhasználati kérdőív segítségével, és átnézte, feldolgozta a megyei lap egy-egy hétnyi anyagát (Hargita, 1989. január 10–15. és Hargita Népe, 1999. július 19–24.). A két időszak sajtóbeli nyelvhasználatát összehasonlítva legszembetűnőbb a stílusváltás, a letűnt korszak egyedi szókinccsének a sajtóból való kiszorulása. A főbb ideológiai koncepciók megnevezése továbbra is előfordul a múlttal kapcsolatos cikkekben: kommunista, szekus, szocialista, de távolról sem olyan mennyiségben, mint '89-ben. Az újságírók, tudósítók nyelvhasználata a témák gazdagsága miatt kötetlenebbé vált, de ez nem eredményezett pongyolaságot a sajtó nyelvében. Minden korszakban sajátos nyelvhasználat alakul ki, amely az idő előrehaladtával *változik*. A kommunista korszakban törvényekkel igyekeztek a magyar nyelv asszimilációját elősegíteni, de az indirekt módszerek sem voltak eredménytelenek (románok be-, magyarok „ki”-telepítése). A Budapesten, az ELTE-n doktorándus SZ. A. nem talált a Hargita Népe nyelvhasználatát vizsgálva „maradandó sérüléseket” az elmúlt időszak hatásaként, sőt, inkább a disszimiláció, a tudatos és helyes magyar nyelvre való törekvés a jellemző.

PERJESSY Imola (V. éves hallgató) és PETROVITS Réka együtt végezték el a SZOPOS András esetében ismertetett munka megfelelőjét Háromszéken. P.R. 1999 augusztusában az említett kérdőív alapján Háromszék két székében (Sepsi- és Kézdiszéken) és Bukarestben végzett felmérést, P.I. pedig szeptemberben a Megyei Tükör és a Háromszék egy-egy heti anyagát

tanulmányozta át a megadott szempontok alapján. Az előbb a sajtónyelvvel kapcsolatos néhány következtetésre utaltam, ezúttal a disszimiláció kérdőíves módszerrel történt tanulmányozásra tértek ki. A felmérés egy része főképp egy székellyföldi kisvárosban, Kézdivásárhelyen készült el, másik része pedig teljesen más nyelvi környezetben, Románia fővárosában, Bukarestben. A Kézdivásárhelyen (Háromszéken) megkérdezett emberek csak ritkán kerülnek közvetlen kapcsolatba román nemzetiségű emberekkel, és nem használják a román nyelvet a mindennapokban. A nyelvtudás akadály a román nemzetiségűekkel való ismerkedésben. A megkérdezett emberek szerint a városba költöző román nemzetiségűek megtanulnak magyarul, hogy ne ütközzenek kommunikációs nehézségekbe. Mindezek ellenére a román nyelvi hatás nagyon érződik háromszéki adatközlőink beszédén, és ez a megadott válaszokból is kiderül. A '89 előtti és utáni időszak nyelve lényegében nem különbözik, azonban kétségtelen, hogy csökkent az utóbbi időben a román átvételek használatának a gyakorisága, erősödött a törekvés a románból kölcsönzött idegen szavak magyar megfelelőikkel való helyettesítésére. Főleg a '90-ig nem vagy alig létező, illetve nem vagy alig hozzáférhető magyar rádió- és tévéadó viszonylag nagy száma, a határok ugyancsak viszonylagos, de a tíz évvel ezelőtti állapotokhoz képest mégiscsak átjárhatósága teszi, hogy mindenképp nőtt a vizsgált területen a magyar nyelv presztízse. Ezt jelzi például az, hogy egyes, addig csak kivételesen használt magyar megfelelők előretörését észlelhettük, így pl. egy ideje gyakrabban mondanak az előzőleg szinte egyeduralkodó *abonament* helyett *bérletet* (legalábbis a Székelyföldön).

PETHŐ Zoltán (1999 augusztusában) a ma már szórványnak számító Aranyosszék magyarjainak nyelvhasználatáról igyekezett a használt kérdőív segítségével minél valóságosabb képet nyújtani. Amint az várható is volt, e vidéken már jóval kevésbé mutatkoztak olyan jelek, melyek egyféle, az asszimilációt ellensúlyozó disszimilációra engednének következtetni.

Az eddigi kutatás egyelőre a következőket tudja felmutatni: a gyűjtött anyagot, adatokat,

kitöltött kérdőíveket, résztanulmányokat. A megkezdett újszerű szociolingvisztikai vizsgálat ígéretesnek tekinthető, remélhetőleg folytatódhat a jövőben mind a terepmunka, a kérdőíves felmérés, mind a feldolgozás (a részletkérdések kutatásának és az összegezésnek) tanulmányokban való megfogalmazásával, valamint ezek megjelentetésével.

Alulírott megszervezte, irányította, összehangolta az eredetileg négyre tervezett, de végül öttagúvá bővült kutatói gárda munkáját, vállalkozik a résztanulmányok, az összegezések kisebb tanulmányok formájában való megszerkesztésére, illetve megírására és összeállította a kutatás szempontjait, módszerét meghatározó fontos munkaeszközt, a felhasznált nyelvhasználati kérdőívet. Ez utóbbit mellékeljük, a jelentés záradékaként.

Nyelvhasználati kérdőív

No. ... Dátum: _____ Nem: _____ ffi/nő

Személyi adatok:

1. Mikor született?
2. Hol született?
3. Hol nevelkedett (vidéken, falun, kisvárosban, nagyvárosban, melyik országban) Hol él jelenleg?
4. Hány évig járt iskolába?
5. Mi a jelenlegi foglalkozása? Mi volt a foglalkozása előzőleg, illetve mielőtt nyugdíjba ment?
6. Van olyan barátja vagy ismerőse, aki csak románul beszél?

A magyar nyelv használata

7. Ha meg kellene határozni, hogy milyen jól beszél magyarul, mit mondana?
  - a. Nagyon jól, ugyanolyan jól, mint a magyarok Magyarországon.
  - b. Egészen jól, de nem elég választékosan.
  - c. Elég jól, bár gyakran hibázom.
  - d. Nem valami jól. Sokszor könnyebb románul kifejezmem magam.
8. Többször vagy kevesebbszer van alkalma magyarul beszélni, mint 1990 előtt? Hol, mikor, kivel? (otthon, egyház, munkahely, orvos, bolt, szomszédok, rendőrség, adóhivatal, bank, bíróság, közjegyzőség)
9. Ha meglátogatná, mondjuk budapesti vagy kolozsvári (marosvásárhelyi) rokonait, gondolja, hogy az ottani emberek szerint az Ön magyar beszéde külön-

bözne az ő beszédjüktől? Ha igen, tudna példákat mondani a különbségekre? (Pl.: feleségem pécsi, én budapesti vagyok. Amit feleségem *dunsztos üvegnek* hív, azt én *befőttes üvegnek* hívom; feleségem így mondja: *jöttök*, én viszont így: *jöszök*).

10. Járt magyar iskolába? Ha igen, milyen iskolába és hol? (egyház, egyetem, egyéb, mégpedig: ...)

11. Tud magyarul olvasni?

12. Mit szokott (akár gyakran, akár ritkábban) magyarul olvasni? Nevezzen meg olyan újságokat, könyveket, amelyeket mostanában olvasott!

13. Előfizet a román nyelvű b) magyar nyelvű c) magyar és román nyelvű újságra, folyóíratra? Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

14. Szokott magyarul írni? Mit? (személyes levelet, hivatalos levelet, üzeneteket, feljegyzéseket, mást, mégpedig: ...) Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

16. Szokott magyar nyelvű rádiót hallgatni? Milyen programokat? Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

16. Fog-e magyar tévéadót? Hányat, melyeket? Milyen nyelvű tévéműsorokat néz(ett)? Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

17. Vannak magyar hanglemezei, CD-i, magnófelvételei? Milyenek? (szimfonikus zene, népzene, magyar nóta, magyar versek, egyéb, mégpedig:...) Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

18. Szokott-e járni magyar összejövetelekre, gyűlésekre, partykra, ünnepekre? Évente hányszor? Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

A román nyelv használata

19. Ha arról kellene írnia, hogy milyen jól beszél románul, mit mondana?

a. Nagyon jól, ugyanolyan jól, mint a románok itt Romániában.

b. Egészen jól, de nem elég választékosan. Nem elég gazdag a szókincsem.

c. Elég jól, bár gyakran hibázom.

d. Nem valami jól. Sokszor könnyebb magyarul kifejeznem magam.

20. Van alkalmja románul beszélni? Mikor, hol és kivel? Mi a különbség az 1990 előtti és a mostani helyzet között?

21. Hol, honnan, kitől tanult románul 1990 óta? (otthon, iskolában, tévéből, hivatali ügyek intézésekor, a katonaságban, máshol, mégpedig:...

22. Hol, honnan, kitől tanult románul 1990 előtt? (otthon, iskolában, tévéből, hivatali ügyek intézésekor, a katonaságban, máshol, mégpedig: ...)

Román nyelvi hatás

(a szóhasználatban, kifejezésekben)

A továbbiakban ki kell mondatni a beszélgetőtársal bizonyos szavakat, lehetőleg anélkül, hogy azok a kérdező részéről hangoznának el. Aztán rá kell kérdezni, hogy másképpen mondják-e annak a valaminek, mikor, mennyire gyakran. Változott-e a kérdezett megítélése szerint a helyzet az illető szó használatát illetően az 1990 utáni időszakban? Hogyan? Ha semmiképp sem sikerül akár a magyar, akár a román megfelelő szót kimondatni, akkor a románt kell mondani, s megkérdezni ismeri-e, ezt használja-e vagy a magyar megfelelőt. Persze meg kell kérdezni, mi is a magyar megfelelője az illető szónak.

23. Mivel igazolja magát, ha rendőr kéri rá, hogy tegye meg?

24. Ha autóvezetőként igazoltatják, mit kell felmutatnia?

25. Tegyük fel, gyakran utazik busszal vagy vonattal valahova, akár naponta. Ez esetben jó, ha mit vesz, mit vált ki magának, hogy olcsóbban utazhasson?

26. Hogy hívja Ön, illetve környezete azt a zöltséget, amely hosszúkás, zöld, s olykor tölteni is szokták, mint a káposztát? Többnyire románok szokták árulni a székelyföldi piacokon.

27. Ha valaki elvégez valamilyen iskolát, tanfolyamot, egyetemet, adnak neki valami igazoló iratot, mit? Használóképp kaphat ilyet, ha nagyon jól tanul, ha kitűnik valamiben?

28. A ceruzán és a tollon kívül van egy másik gyakran használt írószerszám is, nem tinta kell bele, mint a tollba. Hogy nevezi?

29. Ha fizetett valamilyen áruért az üzletben, jó ha mit adnak róla?

30. Ha egy gép (pl. autó, traktor) valamelyik része meghibásodik, és mást kell helyette vennie, mit is vesz akkor? Hogy is hívják azt a részt, amellyel helyettesítik a meghibásodottat, milyen alkatrésznek?

31. Hogy is nevezik azt, aki munkahely nélkül marad, s nem sikerül máshol elhelyezkednie?

32. Például a Duna TV, az MTV2, a ProTV honnan is sugároz, mi segítségével működik? Az a valami kering a Föld körül, fellövik, úgy kerül oda.

B.

33. Használja-e, ismeri-e a következő kifejezéseket, illetve városneveket, gyakran vagy ritkán; helyesnek tartja-e őket, illetve használatukat? a) nem még kérek

b) adok egy telefont a munkahelyemről, illetve adom (mármint őt, ha telefonhoz kéri) c) nem igen szeretem, illetve: nem igen szép d) szkimben dolgozom e) kérészt csinálók az igazgató felé f) Baia Mare g) Aiud h)

Oradea i) Toplica j) Gherla. Melyek az utóbbi városnevek magyar megfelelői?

34. Nevének, akár kereszt-, akár családnévének van-e akár csak hivatalosan is román nyelvű eleme? Ha igen, miért? Használja-e? Mikor, miért?

35. Akadályozták-e nevének magyarul való beírását az anyakönyvbe, illetve kellett-e ettől tartaniuk mostanában, illetve régebben?

36. Mivel magyarázza azt, hogy bizonyos fogalmaknak – noha magyar az anyanyelve – csak román megnevezését ismeri, használja? Adjon példát erre!

37. Mivel magyarázza azt, hogy bizonyos fogalmaknak az 1990 utáni időszakban már nem a román, hanem a magyar megnevezését használja, használják? Adjon példát erre!

Irodalom

(részlet)

1. *** Kétnyelvűség 1995. III. évf. 2.sz.
2. *** Magyar Nyelvőr 1992. 117. évf. 4.sz.
3. *** **A napilapok nyelvéről.** AESZ-füzetek 3., Kolozsvár, 1997.
4. BALÁZS Géza (1998): **Magyar nyelvkultúra az ezredfordulón.** A-Z Kiadó, Bp., 1998 (főleg a következő oldalak szövege: 44–47, 50–53,74–77,118–120.)
5. KISS Jenő (1995): **Társadalom és nyelvhasználat.** Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. (főleg a következő oldalak szövege: 41–47, 70–71, 178, 179, 86–212, 247–259.)
6. KONTRA Miklós (1990): **Fejezetek a South Bend-i magyar nyelvhasználatból.** Linguistica, Series A. Studia et dissertationes, 5. Bp.,
7. ZSIGMOND Győző: **Névtani és nyelvművelő írások.** Editura Universităţii Bucureşti, Bukarest

Köszönetnyilvánítás: A „Disszimiláció 1999” kutatási program megvalósítását az Oktatási Minisztérium (Határon Túli Magyarok Titkársága) támogatása tette lehetővé. Ezúton is köszönjük.

Raportul programului sociolingvistic

„Disszimiláció 1999”

(Rezumat)

Raportul prezintă metodologia și rezultatele programului de cercetare din anul 1999, referitor la procesul de asimilare/disimilare lingvistică din zona cu populație majoritar maghiară din estul Transilvaniei (cca. 650.000 de locuitori de naționalitate maghiară în 1992, 80% din populația totală) S-a folosit un chestionar lingvistic, respectiv s-a analizat limbajul din presa locală. În primul caz s-a lucrat cu grupuri de control din București și din zona fostului scaun secuiesc Arieș.

The Report of the Social-linguistic Program

„Dis-similation 1999”

(Abstract)

The report presents the methodology and the results of a research-program completed in 1999. It referred to the process of assimilation/dis-similation from a linguistic point of view, in the region where the majority of people are Hungarian in the eastern part of Transylvania (approx. 650,000 Hungarian inhabitants in 1992, that is 80% from the total number of inhabitants.). A linguistic questionnaire was used and the language in the local press was analysed. In the first case, the work was done by controlgroups from Bucharest and from the zone Aranyosszék.

